

Лян Цичао

КОНФУЦИАНСКОТО УЧЕНИЕ ЗА ПЪТЯ

София, 2022

Преводът е направен по изданието:

儒學六講
梁啟超
天津人民出版社
2018

© Издателство „Изток-Запад“, 2022

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на издателство „Изток-Запад“.

© Петко Хинов, превод, 2022

© Деница Трифонова, оформление на корицата, 2022

ISBN 978-619-01-1090-3

ЛЯН ЦИЧАО

儒學六講

ШЕСТ БЕСЕДИ ЗА
КОНФУЦИАНСТВОТО

Превод от китајски

Петко Хинов

Редакция

Антония Цанкова

Христина Думбанова

ИЗТОК

№1		<i>36-ТЕ СТРАТЕГЕМИ</i>
№2	Евгения ЗАВАДСКА	<i>ШЪТАО И НЕГОВИТЕ „БЕСЕДИ ЗА ЖИВОПИСТА“</i>
№3	ДАЙСЕЦУ СҮДЗҮКИ	<i>ДЗЕН И ЯПОНСКАТА КУЛТУРА</i>
№4	ҮАН ЮНБИН	<i>НОЩНИ РАЗГОВОРИ КРАЙ ОГНИЩЕТО</i>
№5	АЛЪН ҮОТС	<i>ДАО НА ВОДАТА</i>
№6	ЛИН ЮТАН	<i>БИТ И ДУШЕВНОСТ НА МОЯ НАРОД</i>
№7	ДОГЕН	<i>СЪКРОВИЩАТА НА СЪЗЕРЦАНИЕТО</i>
№8	ЛУ СҮН	<i>СТАРИ ИСТОРИИ В НОВА РЕДАКЦИЯ</i>
№9	ФРАНСОА ЖҮЛИЕН	<i>ИСКАШ ЛИ ДА ҮСПЕЕШ, ЗАОБИКОЛИ</i>
№10		<i>ДЗАДЗҮАН</i>
№11	АЛЪН ҮОТС	<i>ПЪТЯТ НА ДЗЕН</i>
№12	АЛЪН ҮОТС	<i>МЪДРОСТТА НА НЕСИГУРНОСТТА</i>
№13	АЛЪН ҮОТС	<i>ФИЛОСОФИИТЕ НА АЗИЯ</i>
№14	АЛЪН ҮОТС	<i>ДУХЪТ НА ДЗЕН</i>
№15	АЛЪН ҮОТС	<i>КНИГА ЗА ТАБУТО ДА ҮЗНАЕШ КОЙ СИ</i>
№16	ЛАН ЦИЧАО	<i>КОНФУЦИАНСКОТО УЧЕНИЕ ЗА ПЪТЯ</i>

СЪДЪРЖАНИЕ

Част първа

Шест беседи за конфуцианството

Беседа първа ♦	
Какво представлява конфуцианската философия	7
Беседа втора ♦	
Защо е необходимо	
да изучаваме конфуцианската философия	16
Беседа трета ♦	
Методи за изучаване на конфуцианската философия	24
Беседа четвърта ♦	
Кратък обзор на промените в конфуцианството	
в течение на две и половина хилядолетия (1)	36
Беседа пета ♦	
Кратък обзор на промените в конфуцианството	
в течение на две и половина хилядолетия (2)	84
Беседа шеста ♦	
Основни въпроси на конфуцианската философия	148

Част втора

Конфуций

Дял първи ♦	
Животопис и епоха на Конфуций	215
Дял втори ♦	
Основно градиво	
за изучаване на Конфуциевото учение	222

Част трета
Основни тези на Конфуций

1. Учение.....	233
2. Преданост и великодушие, които пронизват всичко	236
3. Човеколюбие и благороден човек	240
4. (Липсва в оригинала).....	244
5. Ли, конфуцианското благочестие	244
6. Музика.....	255
7. Имената.....	259
8. Човешката природа и волята на Небето.....	264
9. Жертвоприношения на духове и божества	269

Част четвърта
**Философските истини
на Конфуций и „Книга на промените“**

1. Промени и същност	276
2. Триграми и образи.....	281
3. Черта и пояснение към нея.....	286
4. Сложни промени и простота на промените.....	295

Част пета
**Политическата теория
на Конфуций и летописът „Пролети-Есени“**

1. Всеобщо единение и умерено благополучие.....	301
2. Същност на „Пролети-Есени“	306
3. „Пролети-Есени“ и учението за изправлението на имената	312
4. „Внимателно подбрани думи с дълбок смисъл“ в „Пролети-Есени“	321

Част шеста
Заклучение

1. Следващият времената Конфуций	329
2. Личността на Конфуций	336
3. Конфуциевите ученици и следовници	344

ЧАСТ ПЪРВА

ШЕСТ БЕСЕДИ ЗА КОНФУЦИАНСТВОТО

БЕСЕДА ПЪРВА • КАКВО ПРЕДСТАВЛЯВА КОНФУЦИАНСКАТА ФИЛОСОФИЯ

На китайски думата „философия“ се състои от два йероглифа (哲學, „учение на мъдреците“). В китайския тя е дошла през японския превод на европейската дума, нашите учени са я заели от японски без изменение. Първоначалната дума *φιλοσοφία* е гръцка и означава „любов към мъдростта“. И точно защото в европейското разбиране философията е любов към мъдростта, то и европейският човек вижда в нея стремеж към знания. В случая – стремеж към най-високото познание – познание всеобщо и единно.

Отправната точка на западната философия е изцяло любовта към мъдростта, затова според западните учени историята на философията започва своя път от човешкото любознание. Древният човек е наблюдавал огромното разнообразие видове и форми в природата, у него се е породило чувство на изумление. Още в началото въпросите му го тласнали към пътя на изследванията и така се родила философията.

Западната философия първоначално се е развила към космология и онтология. После тя е развила науките логика и гносеология (теория на познанието). Как са се зародили всички неща във вселената? От множество елементи или от едно праначало? Материално или духовно е било то? Съществува ли Създател на мирозданието или не? Ако да – как да го обясним?

Ако не – как да обясним света?... Такива са големите въпроси на космологията.

Подобни въпроси са двояки и двете страни имат своя аргументация, разсъжденията по тях са достатъчно логични и споровете около тях не стихват досега. По-късно са смятали, че за да се разреши даден въпрос, трябва отначало да се определят методите и категориите на полемика и мислене. Откъде идва знанието? Кой са безежите, по които определяме точността му? Кое е по-добре: да използваме субективни дедуктивни методи и отначало да създадем теория, а после да потърсим потвърждението ѝ чрез факти? Или да следваме обективен индуктивен метод и да стъпим върху фактите, а после да създаваме теория? Това са въпросите, които довеждат до раждането на логиката.

На следващ етап: на каква основа ще започнем изучаването на вселената и всички неща в нея? Всеки човек би отговорил: въз основа на моите знания. Ала какво собствено представляват знанията? Ако не изучим докрай корена и извора, боя се, че всички наши знания ще са пясъчна кула. И когато се появи някаква нова насока, субектът на предишните наши „изучаеми“ знания сега ще се превърне в предмет, „изучаван“ чрез знания. Това именно е теорията на познанието (епистемология и гносеология). Тя се е появила най-късно, смята се, че се е установила напълно едва след Кант. Теорията на познанието изучава всички неща и явления, като поставя въпроса: кое е истина – онова, което идва от съзнанието, или онова, което идва чрез сетивата? Кой е първоизточникът на познанието? Кой са условията на познанието? Гносеологията е последната и най-влиятелна философска дисциплина. Според някои, ако изключим гносеологията, не ще остане нищо, което да наричаме философия. Оттук виждаме огромното ѝ значение.

В такъв случай от космология и онтология западната философия е тегнела към логиката, а още повече – към гносеологията и в това виждаме, отначало докрай, че нейната движеща сила е любознанието. Ето защо тази школа на мисълта е наречена напълно уместно *любов към мъдростта*.

Нещата с китайската школа на мисълта обаче стоят по друг начин. Тук философията е повече школа на поведението, отколкото

школа на въпросите на знанието. Макар праотците на китайската философия да не са пренебрегвали знанието, за тях то не е било основна изходна точка, нито стремежът към знанието е бил крайна цел. Прекият превод на *φιλοσοφία* („любов към мъдростта“) не е уместен по отношение на Китай. Ако трябва да го използваме като разтеглива заемка, то най-уместно е това да стане, като добавим към него определението „житейска“ – житейска философия. Китайската философия тръгва от изучаване на човешкия живот и главното в нея е Пътят, който прави човека човек. По какъв начин човекът е истински човек? Как трябва да постъпва човек към човека?

Можем да разделим световната философия на три основни семейства: индийската, юдейската и египетската, заедно с други държави от Средния изток, образуват едно семейство, което се занимава главно с взаимоотношенията между божеството и човека; старогръцката и съвременната европейска философия образуват второ семейство, което се е съсредоточило върху взаимоотношенията между човека и материята; китайската философия се занимава изключително с взаимоотношенията на човек с човека. Всички знания на Китай, независимо от коя епоха или мисловна школа, са съсредоточени върху този въпрос, а конфуцианството го разработва с най-голяма задълбоченост и яснота.

Конфуцианската философия обхваща океан от знания. Ако трябва да говорим обобщено, нейният главен стремеж е въплътен в израза от „Беседи и изречения“: усъвършенствай себе си и така внасяй хармония между хората. Най-възвишената цел на нейните знания може да бъде обобщена пък чрез израз от „Книга на Джуандзъ“: „мъдрец отвътре, цар навън“ (内聖外王). Когато човек доведе усъвършенстването на личността си до възможния предел, той става „вътрешен мъдрец“ (内聖, букв. „достигнал вътрешно съвършенство мъдрец“); когато човек доведе способността си да внася мир и хармония сред хората до възможния предел, той става „цар навън“ (外王, букв. „цар на света, господар над външното“). Що се отнася до порядъка на постигането им, той е пределно ясно разкрит в класическия конфуциански трактат „Висшето учение“ (《大學》). Онова, което е описано в това съчинение като „вникване в същността на нещата – достигане

пределно познание – искреност на намеренията – изправление на сърцето – труд за лично усъвършенстване“, са стъпалата, по които се достига състоянието на вътрешен мъдрец; следващите етапи: „съзидание на семейството – добро управление на държавата – умиротворяване на Поднебесната“, пък отвеждат „мъдреца отвътре“ до състоянието на „външен цар“.

Ала нима знанието се дели на две? Не, това е невярно. Във „Висшето учение“ има такова заключително съждение: „Основното дело на всички [от сина на Небето до последния човек] е личното усъвършенстване.“ Вникването в същността на нещата и искреният стремеж към правдата са само степени на израстването в човешкото самоусъвършенстване. Доброто управление на семейството и на държавата и умиротворяването на Поднебесната са само средства на достигналия съвършенство човек за съзидание, управление и мир на другите; ето защо това дело подобава на всички – „от сина на Небето до последния човек“. В „Беседи и изречения“ се казва: „човек усъвършенства себе си, за да носи мир на хората.“ Тук е добавен йероглифът 以, „за да“, именно за да се включи знанието на „царя навън“ в духовното състояние на „мъдрец отвътре“. Всички дела водят началото си от отделния човек. Обяснено на съвременен език, това ще рече съсредоточеност върху изграждането на зрял и цялостен човек-личност (人格). Човекът-личност, пречистен (букв. „обработен, закален“) до състояние на духовно съвършенство, се нарича на езика на конфуцианството „вътрешен мъдрец“. Човекът-личност, разширен и развит до всяка област на живота, се нарича „външен цар“. Хилядите конфуциански съчинения и разнообразните будистки учения неизбежно достигат в крайна сметка именно до тази постановка.

По-горе обясних централната мисъл на конфуцианската философия, в следващите редове ще засегна областта, в която тя се простира. Конфуций е казал: „Мъдростта, човеколюбието и мъжеството са [неизменни и] всеобщи добродетели в Поднебесната“. „Мъдрият няма съмнения, човеколюбивият няма тревоги, мъжественият няма страхове.“ Според конфуцианството човек трябва да притежава и трите добродетели, за да се счита личността му за завършена. Според този възглед онова, което Западът на-

рича „любов към мъдростта“, е само една от трите конфуциански добродетели (三德), а именно мъдростта. Ето защо философската област на конфуцианството е далеч по-широка от тази на западната философия.

Тъй като конфуцианството се занимава с това кое прави човека човек и с взаимоотношенията между хората, то въпросите, които то разглежда, са съвсем различни от тези, с които се занимава западната философия. Последната разглежда идеализъм и материализъм, много начала и едно първоначало, които се споменават твърде рядко от конфуцианството. На въпроса на западната философия за съществуването или несъществуването на Бог конфуцианството не отделя особено внимание. В „Беседи и разсъждения“ четем: „Учителят [Конфуций] не говореше [охотно¹] за свръхестествени неща, за подвизи, за метежи и за божества.“ Конфуций още е казал: „След като още не знам какво е животът, как бих могъл да знам какво е смъртта?“ Това е една значима особеност на конфуцианството – то се докосва до теми като живот, смърт, божества и демони с особена неохота. Може да се каже, че в тази своя особеност то стои близо до духа на съвремението и се отличава от непрактичните занимания на античния Запад с тайнственото и непостижимото.

Недостатък на конфуцианската философия е, разбира се, това, че тя не навлиза в логиката и гносеологията. Според някои тя е схоластична и неясна – всъщност не е вярно, че конфуцианството изобщо не се занимава с логика и теория на познанието. Ала понеже въпросите, с които се занимава, са твърде много, а това не позволява съсредоточеност навсякъде, в една част от въпросите то не навлиза тъй дълбоко, както се иска на съвременниците ни. Това е свързано с епохата му, както и с областта, в която се е съсредоточило не може да се нарече недъг на конфуцианците.

И така, кои са горещите въпроси във философските спорове на Изтока? Ето някои:

¹ Според Джоу Ми (дин. Сун) тук става дума не за това, че изобщо не е говорил по религиозни и мистични въпроси, а за това, че не е говорил за такива неща необмислено и с лекота. (Всички бележки под линия с изключение на изрично отбелязаните са на преводача.)

1. Добро или зло е човешкото естество – за това говорят философите Мъндзъ и Сюндзъ.
2. Що е човеколюбие и правда и как се прилагат в живота – за това говорят философите Гаодзъ и Мъндзъ.
3. Взаимодействие между Небесния принцип (ли) и човешките желания – за това говорят конфуцианците от епохата Сун.
4. Знание и постъпки като отделни и покриващи се – за това говорят конфуцианците от епохата Мин.

По тези въпроси и тяхното развитие ще говорим подробно по-нататък. Тук бих искал да изясня само защо китайците им придават такова огромно значение. Те искат да ги изяснят докрай, защото тази пълна яснота им е нужна за прилагането на това знание в самоусъвършенстването на човека-личност и във възпитаването на човешки личности. Целта не е мислителят да се откъсне от човешкия живот и да върти в ума си като някаква играчка всички тези теории – първоначалният мотив на китайския мислител е различен от този на европейския любител на мъдростта. Въпросите, които китайската философия приема за най-важни, са било неразглеждани, било разглеждани по друг начин от европейската антична и съвременна философия. И обратното, главните въпроси на европейската философия са в много отношения недостатъчно важни за китайските философи. Много други пък, които китайците са намерили за значими, те не са изучили в такава дълбочина, както западните философи.

Освен това съществуват и много други въпроси, които се изучават от съвременните обществени науки и които конфуцианството също смята за особено важни. Например от областта на „цар навън“ – при съзиданието на семейството това е въпросът за семейно-родовия строй; при доброто държавно управление това е въпросът за политическия строй; при въдворяването на мир в Поднебесната това е въпросът за обществените нрави и порядки. Ето защо, за да бъде разбрана конфуцианската мисъл изцяло, невъзможно е тя да бъде обяснявана единствено през призмата на съвременната философия. Онова, което в конфуцианството наричаме „външен цар“, включва обществознанието,

политическата наука, икономическата наука и т.н. Онова, което конфуцианството нарича „вътрешен мъдрец“, пък включва наука като педагогиката, психологията, антропологията и прочие.

Поради тази причина, когато употребяваме четирийероглифното словосъчетание „конфуцианска философия“, много лесно може да възникне грешка. Ако за да изследваме конфуцианската школа, употребим единствено методите на западната философия, то никога няма да достигнем до широтата и дълбочината на конфуцианството. Според мен най-доброто название на това понятие е „учението за Пътя“ (道學). Древният философ е казал: „Пътят [, за който говоря,] не е пътят на Небето, не е и пътят на Земята, но е това, което наричаме *път на човека*.“¹ Другаде пък е казано: „Пътят не е далечен на човека; отдалечаващият се от хората не осъществява Пътя.“² Учението за Пътя включва само знания за това как да бъдеш човек и най-добре се припокрива със съдържанието на конфуцианството. Обаче в „История на династия Сун“ има книга „Учението за Пътя“ (《道學傳》), където областта на това учение е силно стеснена и ограничена единствено с школата на неоконфуцианците от династия Сун – Чън Ин и Джу Си. При съвременната употреба на този термин лесно би могло да се допусне грешка и сме принудени да го изоставим.

В стремежа си да внесем яснота по този въпрос бихме могли да си послужим и с друг йероглиф – 術 (шу): родова морфема за изкуство, специализирани знания, наука. Още в „Книга на Джуандзъ“, в главата „Поднебесната“, се употребява терминът 道術 (букв. *изкуство на Дао*) в израза „тези [предписания] още от древността ги има в учението на Дао“. Йероглифът „дао“ поначало включва понятието за умение, майсторство, знания и не пречи в него да се внесе нов, отделен смисъл. Дао обяснява самия Път, шу обяснява пътищата за осъществяване на Пътя. Конфуцианската философия от една страна говори за Пътя (основния закон), от друга обяснява пътищата за изпълняването му (уменията, знани-

¹ „Книга на философа Сюндзъ“, глава „Ползата от конфуцианското учение“.

² „Книга за умереността“.

ята, изкуството) – едновременно учи хората на правилно поведение и им дава ключ за постигането му.

Ако се върнем към поставените преди малко няколко въпроса, например добра или зла е човешката природа, отваряме темата за изначалното естество на човека и вече сме поели посоката към Пътя. Ако говорим за разграничаването или съвпадението на знания и постъпки, говорим за педагогическите умения и практики и сме поели посоката към пътищата (изкуството). Ако обаче говорим за добрата или злата човешка природа с цел да научим човека да достигне крайна доброта и унищожи злото в себе си, то тук Пътят не е отделен от пътищата. Ако говорим за знанието и постъпките с цел да научим човека дали да достигне идеалното състояние на човека-личност, като започне първо от знанията или първо от постъпките, то тук пътищата не са отдалечени от Пътя.

Същото се отнася и за областта на „царя навън“, „добродетелите у народа ще възвърнат своята [естествена] дълбочина“ – това е Пътят, който е достигнат чрез „дълбока почит към покойните родители и далечните предци“ – това пък са пътища за постигане на Пътя¹. „Управляването е правда“ – това е Пътят, който е достигнат чрез „водене на хората чрез правда“ – друг път за постигане на Пътя. За умиротворяване на Поднебесната Пътят е в това да „управляваш еднакво добре Поднебесната, държавата и дома“, а изкуството (*шу*) да го постигнеш се състои в непоклатимата норма, изразена така: „Онова, което мразиш да ти причиняват стоящите над теб, не причинявай на стоящите под теб; онова, което ти е противно у стоящите под теб, не върши спрямо стоящите над теб.“² Дао и *шу*, Пътят и пътищата взаимно си спомогат, както е казано: „Шестте посоки и четирите сезона, голямото и малкото, изящното и грубото не са отделени едно от друго в своето движение.“ Във всичко конфуцианството действително намира същността и нейното приложение.

Следователно аз бих нарекъл тоя учебен курс „Конфуцианското учение за Пътя“ (儒家道術) – това е най-подходящото му название. Засега обаче ще продължим да говорим за конфуциан-

¹ „Беседи и изречения“, глава „Да се учиш...“.

² „Висшето учение“, 12.

ска философия заради всеобщия вече навик и защото „единичното (аз) трябва да следва общото (всички)“. Ако обяснението трябва да е пресилено, то същевременно не ще бъде лишено от яснота. Това, което в словосъчетанието „наука за мъдростта“¹ наричаме *мъдрост* (哲), сиреч втората съставка на съчетанието *шън-джъ* (聖哲, съвършенство и мъдрост), изразява висшата степен на вътрешно благородство на човека-личност, а не по-тясното по смисъл понятие „мъдрост“ в названието на западната философия („любомъдрие“). По такъв начин достигаме съпадението между име и същност.

¹ Китайската калка за „философия“.